

עצים ששווה להכיר

עידן קופלר*¹ | עזרא ברנע²

1 מיגל – מכון למחקר מדעי יישומי בגליל

2 עמותת אלוני ישראל

* idankopler@gmail.com

אלוני התולע בישראל – שגרירי האזורים ההרריים

העץ מתנשא לגובה של עד 15 מטר, קוטרו מגיע לעשרות ס"מ ואף יותר, והוא בעל עלים רחבים. צמרתו עשויה להיות עגולה או כדורית, ולחלופין צרה וגבוהה (בעיקר באזורים הגבוהים של החרמון). אלון התולע נמצא בישראל באזורים הרריים ברום 350 מטרים או יותר מעל פני הים, שנהנים ממשקעים שנתיים של 500 מ"מ גשם לפחות. העץ נפוץ בעיקר בגליל העליון, בצפון רמת הגולן ובחרמון. ניתן למצוא פרטים מפוזרים גם בגליל המערבי, בכרמל ובשדרת ההר. הוא צומח לרוב כמין נלווה יחד עם אלון מצוי. בחרמון אלון התולע מופיע ביער מעורב יחד עם אלון שסוע (*Q. cerris*) או אלון חרמוני (*Q. look*). במקום הצמיחה הטבעי שלו, אלון התולע הוא עץ נשיר.

אלון התולע שייך לקבוצת האלונים הלבנים. לקבוצה זו שייכים, בין היתר, אלון אנגלי (*Q. robur*) ואלון הגלעין (*Q. ilex*). אחד המאפיינים של קבוצה זו הוא ספלול בעל קשקשים מהודקים. בדרך כלל, האגוז של אלון התולע צר יחסית, ארוך ובולט באופן ניכר מן הספלול.

אלון התולע, ששמו המדעי *Quercus boissieri*, נקרא על שמו של החוקר השווייצרי Edmund Boissier (1810–1882). החוקר המכובד חיבר חמישה כרכים עבי כרס, שנקראו "Flora Orientalis" ועסקו בצמחיית המזרח התיכון (דפני וח'טיב, 2012). המין הוא עץ מרכזי וחשוב בחורש הטבעי ההררי בישראל, אולם בהשוואה לאחיו המוכרים יותר – אלון מצוי (*Quercus calliprinos*) ואלון התבור (*Q. ithaburensis*), הוא נותר מין אנונימי ובלתי מוכר.

שמו העממי של אלון התולע באנגלית הוא Cyprus oak – אלון קפריסין. הוא מכונה בערבית "בַּלוּט עֶפְצִי" (بلوط عفصي = אלון העֶפְצִים) או "עֶפְצִ" (عفص = עֶפְצִ), שם המצוין לעיתים נדירות גם את אלון התבור וכן מיני אלונים אחרים, המצויים במרחב שבין ספרד לאיראן ואינם גדלים בארץ. אלון התולע קיבל את שמו העברי בהיותו אכסניה למספר מיני צרעות טפילות המטילות ביצים על ענפיו או פרחיו. הביצים מתפתחות לעפצים, המהווים את הבית של הרימה/תולעת של הצרעה.

איור 1

אלון התולע צפונית-מזרחית לעין קינייה
צילום ודיווח: אלכס הלפרן ואבי שמידע

איור 2

אלון התולע בפארק הכפר התלמודי בקצרין
צילום ודיווח: עידן קופלר ומולי ברוג

איור 3

אלון התולע בנחל חצור
צילום ודיווח: אפרים אזוב

להלן נציג בחלוקה לאתרים מספר עצים נבחרים, המפוארים והמרשימים ביותר, שמופו על ידי עמותת אלוני ישראל באתר עמותת אלוני ישראל (<https://tinyurl.com/>) (qinfectoriasspveneris).

החרמון – פרטים רבים, גדולים ומרשימים גדלים בהר כחל, בהר שזיף ובהר סנאים ואף באתרים גבוהים יותר ביער הספר ההררי (חגורת הצומח בחרמון ברום 1,500–1,800 מטר). לצערנו, אין לנו עדיין מדידות מדויקות לגבי ממדיהם. אלון התולע הגדול ביותר שמידותיו ידועות נמצא בחלק הדרומי של הר החרמון ברום 870 מטר, צפונית מזרחית לכפר עין קינייה. היקף גזעו מתחת לפיצול הבדים (גובה 0.5 מטר) הוא 4.45 מטר המעיד על קוטר מחושב של 1.4 מטר – נפיל אמיתי (איור 1). ראויים לציון אלוני התולע האדירים והמרשימים בבני חזורי, אולם עדיין לא עלה בידינו למדוד אותם. נקווה שבתיאום מראש הדבר יצלח.

רמת הגולן – אוכלוסיית יער אודם בואכה רכס בשנית. יער אלונים מעורב המשתרע על פני 16,000 דונם ברום של 700–1,000 מטר. ביער זה האלונים הם כ-75% מן העצים, וכ-30% מכלל האלונים הם אלוני התולע. שני פרטים של אלון התולע מתבלטים על פני השאר. הראשון ממוקם בחלקו הצפוני של לוע הר אביטל, סמוך לאוכף אביטל-בנטל ברום 963 מטר. קוטר הגזע בגובה חזה הוא 1.47 מטר, ופיצול הבדים בגובה 1.53 מטר. קוטר הצמרת מגיע לכ-20 מטר. בלוע האביטל יש פרטים רבים של אלון התולע, גם במדרון וגם בתחתית המישורית של הלוע. הפרט השני ממוקם מחוץ לתחום תפוצתו העיקרי של אלון התולע, בשטח הפארק התלמודי בקצרין, מזרחית לבית הכנסת העתיק. מיקומו בתוך פארק ציבורי מעלה תהיות אם הוא שריד לאוכלוסיית בר. סביר להניח שקדם לפארק, אם כי אין ספק שההשקיה שנהנה ממנה, יותר בעבר מאשר כיום, סייעה לו להגיע לממדים יוצאי דופן אלה – היקף גזע של 3.80 מטר, המקביל לקוטר מחושב של 1.40 מטר וקוטר צמרת של 17 מטר (איור 2).

הגליל העליון – רבים הם אלוני התולע המרשימים בגליל העליון, מרכז רמים עד הגליל המערבי. מוכרים לנו אלוני התולע גם בגליל התחתון, למשל, צפונית ליישוב הבדואי זרזיר, בנחל צלמון דרומית למורן ובכמון. בחרנו לצייין את אלון התולע בנחל חצור, צפונית-מזרחית להר דלתון. קוטר גזעו עולה על מטר וקוטר צמרתו 14 מטר (איור 3).

רכס הכרמל – פרטים רבים של אלון התולע מפוזרים בכרמל הגבוה, מאזור הר ערקן והר שוקף דרומה ומזרחה אל המוחרקה, חלקם הגדול בערוצי הנחלים ובמדרונות במפנה צפוני. פרט אחד נישא מעל כולם, וייתכן שהוא אלון התולע

ארבע. ריכוז יפה שלהם ניתן לראות בהר סנסן, מערבית לביתר עילית ברום 650 מטר. המרהיב מכולם הוא אלון התולע בשייח' עבדאללה או אתר חלום יעקב, צפונית-מזרחית לבית אל ברום 890 מטר. לצערנו, אין בידינו את נתוניו, אך התמונה המצורפת מסגירה במעט את מידותיו המרשימות (איור 5).

הגדול ביותר בארץ. בחניון האגם שבנחל אלון, ברום נמוך במיוחד של 220 מטר, שוכן לו אלון התולע כביר הממדים והמרהיב בעל הגזע המפוצל. היקף גזעו 5.85 מטר, התואם קוטר מחושב של 1.85 מטר. לאלון זה ענף צדדי הנמתח 17 מטר לכיוון מערב (איור 4). בהחלט מראה מעורר השתאות. יהודה ושומרון – ניתן למצוא את אלוני התולע מאזור רבבה מערבית לאריאל שבשומרון ודרומה עד צפונית לקריית

איור 5

אלון התולע בשייח' עבדאללה/אתר חלום יעקב, צפונית-מזרחית לבית אל, השומרון

איור 4

אלון התולע בחניון האגם, נחל אלון שבכרמל
צילום ודיווח: עזרא ברנע

מקורות

דפני א וחי'טיב ס"ע. 2012. שמות האלון ופתגמיו. אתר צמח השדה. <https://www.wildflowers.co.il/hebrew/ReadMore.asp?ID=518>

אתר מיפוי אלוני ישראל <https://ior.maps.arcgis.com>
אתר עמותת אלוני ישראל <https://tinyurl.com/qinfectoriasspvenensis>
אתר צמחיית ישראל ברשת, אלון התולע <https://flora.org.il/plants/QUEBOI>